

Akmens būvdetaļu ekspozīcija jeb lapidārijs Cēsu pils ziemeļu tornī. L. Gobas foto, 2025

Ilmārs Dirveiks

CĒSU PILS BŪVVĒSTURES UN ARHITEKTŪRAS IZPĒTE: ATSKATS UZ PAVEIKTO

25 gadi ir periods, ko var pieņemt par jaunas paaudzes izveidošanās laiku. Tas aptuveni sakrīt ar būtisku Cēsu pils vēstures visaptverošas izpētes periodu, kas rezultējies ar ievērojamu jaunas informācijas apjomu un tās interpretācijām daudzās publikācijās. Liela daļa no pētījumiem tiešā veidā saistīti ar būvvēstures dažādu aspektu izzināšanu, un šajos procesos bija iesaistīts arī šī raksta autors.

Rakstam ir divi galvenie mērķi: vispirms ir sniegts pārskats par veiktajiem pētījumiem un to rezultātiem. Taču ne mazāk būtisks ir rezultējošs būvpētnieka skatījums uz kopējo situāciju, proti, kas ir palicis “aiz kadra”, kādā izziņas līmenī esam pēc vairākām desmitgadēm darba. Allaž nezināmā un nesaprastā būs vairāk par izpētīto un zināmo. Vairāk nekā 40 gadu pieredze arhitektūras pētniecībā ļauj apgalvot, ka nākotnē kolēģiem, kas darbu turpinās, nozīmīgas būs rekomendējošas norādes par vēlamajiem pētījumu virzieniem un atziņas par nesaprazto un neizpētīto. Šāds kolēģu “mantojums” Latvijā ir ļoti rets. Tādēļ spilgtākais piemērs ir ievērojamā vācbaltiešu arhitekta Vilhelma Bokslafa (*Bockslaff*, 1858–1945) atmiņu publikācija (*Grosmāne* 2004). Savulaik V. Bokslafs piedalījies daudzu ievērojamāko Latvijas arhitektūras pieminekļu restaurācijā un izpētē, tajā skaitā Rīgas Sv. Pētera, Doma un Sv. Jēkaba baznīcā. Pat dažas aculiecinieka rakstītas rindkopas pēc pusgadsimta ir ļoti nozīmīgas šodienas pētniekam.

Līdz 21. gadsimtam Roberts Malvess (1905–1982) bija pēdējais, kurš veicis kompleksu Cēsu pils būvvēstures izpēti. R. Malvesa kā vēsturnieka un vēstures avotu pētnieka autoritāte joprojām ir augsta. Tomēr mūsdienās atsevišķu būvvēstures jautājumu interpretācijā, kādā formā to piedāvāja R. Malvess, jaušama pārliecība par “galīgu rezultātu”, un dažviet objekta pētniecības metodes šķiet pārāk vienkāršotas, paļaujoties tikai uz vienu disciplīnu – arheoloģiju.

Turpmāk Cēsu pils izpētei bija jāklūst daudz detalizētākai, izdalot vairākus būvperiodus, ēkas daļu būvniecības secību, skaidrojot atsevišķu pils daļu nozīmi, kā arī pievēršot īpašu uzmanību līdz šim nepietiekami novērtētiem arhitektūras elementiem, sīkdaļām (durvju aizbīdņiem, apmetumam, interjeru apdares liecībām, metāla un koka (!) detaļām) un daudziem citiem jautājumiem.

Jebkura arhitektūras objekta vēstures izpēte ir galvenais bāzes avots visiem citiem pētījumiem. Diemžēl tādu “privileģētu” objektu nav daudz. Pārskatāmā periodā 2014. gadā tapa apjomīgs vēsturnieka Agra Dzeņa pētījums “Cēsu pils vēsture” (Dzenis 2014). Tā ir pirmā apkopojošā rakstura Cēsu pils vēsturiskā izpēte, kurā iekļauts un analizēts maksimāli plašs avotu un literatūras klāsts, tajā skaitā līdz šim neapzināti avoti. Vairākas pētījuma daļas publicētas iepriekšējos “Cēsu pils rakstu” sējumos, savukārt visas pētījuma nodaļas un pielikumi pieejami interneta vietnē *pilsvesture.cesis.lv*. Cēsu pils gadījumā vēsturnieka darbs ir licis pārvērtēt daudzus būvvēstures jautājumus.

2014. gadā iznāca vēsturnieka Gundara Kalniņa plašākam lasītāju lokam domātā grāmata “Cēsu pils”, kurā apkopota tobrīd jaunākā pils renovācijas laikā iegūtā informācija, piedāvājot arī vairākas jaunas grafiskas rekonstrukcijas (Kalniņš 2014). Trīs gadus vēlāk tapa atkārtots un paplašināts izdevums (Kalniņš 2017).

Nozīmīgs pavērsiens Cēsu pils pētījumu publicitātei bija zinātnisko rakstu krājuma “Cēsu pils raksti” pirmā sējuma iznākšana 2017. gadā. Līdz 2025. gadam izdoti jau pieci sējumi, un tie kļuvuši par dažādu nozaru pētījumu apvienojošu avotu. Ir vispārzināms, ka šādi izdevumi novērs pētniecības rezultātu iegulšanu arhīvu plauktos.

21. gadsimta otrajā desmitgadē aktīvs arheoloģisko izrakumu laiks pakāpeniski beidzās, tālāk atvēlot vietu visdažādākajiem starpdisciplinārajiem pētījumiem un būvvēstures teorētiskai interpretācijai, ko inspirē ārkārtīgi plašais iegūto senlietu klāsts. Piemēram, dažādas būvdaļas tiek pakāpeniski sistematizētas, atributētas un sagrupētas digitālās datubāzēs pētniekiem ērtai lietošanai. Rezultāts ir pirmais vispārējais pētījums par Cēsu pils krāsns keramiku, podiņiem, to stilistiku, sižetisko kontekstu ar reformāciju, ieskicējot turpmākos pētījumu virzienus (Ose 2018). Arheoloģiski atrastās logu un durvju ailu detaļas ir analizētas funkcionālā un izgatavošanas tehnoloģijas aspektā (Lapiņš 2017). Ir pētīta Cēsu pils logailu tipoloģija un logu konstruktīvā uzbūve (Zviedrāns 2024). Viduslaiku būvkeramikas (dažādu formu ķieģeļu, grīdas flīžu un dakstiņu) plašo klāstu analizējis A. Lapiņš, atzīmējot, ka šie artefakti palīdz izziņāt pils arhitektūru kopumā, detaļās un telpu interjeru risinājumus (Lapiņš 2020). Apkopota informācija par pils telpu apkures veidiem, kamīniem, krāsnīm un to izvietošanu (Lēgere 2017; Dirveiks 2020). Kā atsevišķa tēma ir aprakstīta Latvijas viduslaiku arhitektūrai unikāla Cēsu pils labierīcību (tualešu) arhitektūra (Dirveiks 2018a). Balstoties uz plašo arheoloģisko materiālu, ir veikti mēģinājumi teorētiski rekonstruēt zudušā R korpusa apjomu, telpisko struktūru un interjeru (Dirveiks 2017).

Latvijas viduslaiku pīļu izpētē jāatzīmē unikālais A. Lapiņa pētījums par Cēsu pils aizsardzības spējām 16. gadsimtā (Lapiņš 2018). Acīmredzot arī tuvākā nākotnē teorētiskie pētījumi būs galvenais izziņas veids, jo maz ticams, ka tiks iegūta radikāli jauna un pierādāma informācija par pils arhitektūru, neiejaucoties objekta struktūrā ar arhitektoniskām vai arheoloģiskām metodēm.

Viena no galvenajām izpētes problēmām ir iepriekšējā gadsimtā veikto pētījumu nepilnīga dokumentācija vai tās neesamība. 20. gadsimtā bija notikuši ļoti plaši konservācijas pasākumi, kuru laikā bez fiksācijas zaudēts plašs informācijas apjoms.

Pēdējos 25 gados veiktie pētījumi skāra gan vispārējus jautājumus, gan atsevišķas pils daļas. Katrā no tām ir iegūts plašs un interesants informācijas apjoms. Tādēļ turpmāk raksts strukturēts atbilstoši šai shēmai: no vispārējā uz atsevišķo.

VISPĀRĒJIE PILS BŪVVĒSTURES JAUTĀJUMI

Katra apjomīga, komplicēta un sena arhitektūras objekta būvvēsturei ir t. s. “lielie jautājumi”. Kā viens no galvenajiem ir celtniecības sākšanas laiks, atsevišķu objekta daļu datējums. Latvijas viduslaiku būvēm lielākoties nākas samierināties ar pieņemtiem datējumiem, kas balstīti uz teorētiskām, visbiežāk aptuvenām aplēsēm. Ja rakstītos avotos nav atrodamas norādes, tad pētniecības iespējas dod mūsdienu tehnoloģijas.

Joprojām ir aktuāla R. Malvesa izstrādātā vispārējā Cēsu pils būvvēstures hronoloģijas skala ar trīs galvenajiem attīstības periodiem: pirmatnējo (to nosaka pils dibināšanas konkrētie apstākļi), attīstīto (to nosaka organizatoriskie pamatprincipi) un pilnveidoto (pārmaiņas militārā attīstībā) (Malvess 2005). Pamatā attīstības periodi attiecināti uz pils galveno, vislabāk nocietināto daļu.

Viens no galvenajiem arhitektūras objekta izpētes jautājumiem ir datējums. Pēc R. Malvesa periodizācijas, “attīstītais pils” plānojums un apjoms attiecināts uz 14. un 15. gadsimtu, un “pilnveidotais plānojums” – uz 16. gadsimtu (Malvess 2005). Pēdējās desmitgadēs arvien lielāku lomu mantojuma izpētē ieņem modernās tehnoloģijas, un ar to palīdzību R. Malvesa periodizācija ir konkretizēta.

Blakus hipotētiskiem un aptuveniem pieņēmumiem arheoloģiskie dati ļauj iegūt precīzākus rezultātus. Arhitektoniskā un arheoloģiskā izpētē tika nepārprotami konstatēta D torņa, A un D korpusa vienlaicīga būvniecība. Šādu secinājumu arhitekts Ilgonis Stukmanis piesardzīgi izteicis jau pirms 40 gadiem (NKMP KMIC, inv. Nr. 124830-II, 11). Tā ir lielākā pils daļa, kuru R. Malvess attiecināja uz t. s. “attīstītā plānojuma” laiku. Likumsakarīgs ir jautājums par šādu apjomīgu būvniecības aktivitāšu laiku. Mūsdienu tehnoloģijas piedāvā vēl citas iespējas, kas tika izmantotas 2016. gadā, kad G. Kalniņš organizēja pils A un D korpusa mūru substances būvkeramikas materiālu datēšanu ar optiski stimulētas luminiscences metodi. Cēsu pils ir mūra būve, kurā datēšanai Latvijā šī metode izmantota visvairāk. Lai iegūtu iespējami precīzāku rezultātu, nepieciešams pēc iespējas lielāks paraugu skaits. A, R, D korpusā, D tornī un citās pils daļās kopumā tika ņemti 14 paraugi. Katram paraugam bija savi hronoloģiskie ietvari. Datus salīdzinot un savstarpēji korelējot, iegūtais vidējais rezultāts ir 15. gadsimta otrais ceturksnis. Paraugu skaits ļauj rezultātu pieņemt ar lielu ticamību un secināt, ka Cēsu pils ievērojama pārbūve notikusi 15. gadsimta pirmajā pusē, kas ir vēlāk par R. Malvesa definēto “attīstītā plānojuma” izveidi 14. gadsimtā (Malvess 2005, 178–180). Plašiem būvpasākumiem nepieciešams atbilstošs fons, proti, vēsturiskie apstākļi. Iespējams, tos sekmēja arī 1418. gadā Vācu ordeņa Livonijas atzara pievienošanās Vācu ordeņa virsmestra noslēgtajam pamieram ar Lietuvas lielkņazu Vitautu (Dzenis 2018, 11). Šajā pils ilgākas pārbūves laikā uzcelts A korpus, D tornis un D korpusa ārsiena. Tas ir nozīmīgs papildinājums pils būvvēsturei un iezīmē posmu, kas ir ticami datējams. Vienlaikus tas neatrisina periodizāciju kopumā, bet rada jaunus jautājumus. D torņa un D korpusa ārsienām ir kopīgs izvērsts cokols. 2002. gadā pils vispārējā arhitektoniskajā inventarizācijā tika vērsta uzmanība uz to, ka D korpusa ārsiena celta pirms kvadrātiskās R torņa apakšējās daļas (Dirveiks 2002). Bija divaini, ka iepriekšējie pētnieki izvairījušies šo acīmredzamo faktu komentēt. Viens no iemesliem varētu būt t. s. “cilvēciskais faktors” –

redzamais radija sarežģījumus un neskaidrības pieņemtajā periodizācijā. Turpmākai izpētei paliek jautājums par galvenās pils rietumu stūra apbūves evolūciju. Vai senākais R korpuss sākotnēji bijis garāks? Kad celta R torņa apakšējā daļa, to piebūvējot pie jaunās dienvidu sienas? Jaunākie pētījumi, datējot koka elementus otrajā stāvā, ļauj secināt, ka R tornis šajā līmenī būvēts aptuveni 15. gadsimta vidū (skat. R torņa aprakstu).

1. tab. Dažādu Cēsu pils daļu būvniecībā izmantoto ķieģeļu optiski stimulētās luminiscences (OSL) datēšanas rezultāti. Protokoli glabājas Cēsu muzejā (CM ZA 4799).

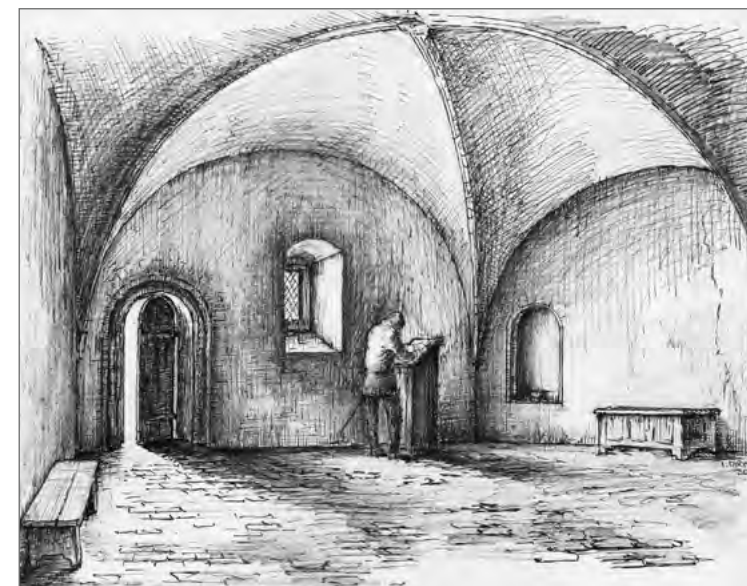
Nr.	Parauga ņemšanas vieta	OSL datējums un tā varbūtējās klūdas intervāls	Absolūtā datējuma varbūtējais intervāls	Piezīmes
1	D tornis, pagrabstāva telpa, sienas mūrējums	621 BP ± 37	1292–1366	
2	D tornis, pirmā stāva telpa, sienas mūrējums	495 BP ± 31	1424–1486	
3	R tornis, pirmais stāvs, kāpņu telpa, pārsedze	609 BP ± 65	1276–1406	
4	A korpuss, ieeja remterī no galerijas, pārsedze	587 BP ± 79	1284–1442	
5	A korpuss, remtera logs, pārsedze	504 BP ± 34	1412–1480	
6	A korpusa Z daļa, otrā stāva telpas velve	545 BP ± 54	1351–1459	
7	D korpusa R daļa, pirmā stāva telpas velve	543 BP ± 40	1367–1447	
8	Priekšpils R tornis, pirmais stāvs, gaitenā pārsedze	49 BP ± 16	1901–1999	Datēšanas klūda
9	Z tornis, trešais stāvs, kāpņu telpa, pārsedze	620 BP ± 62	1268–1392	
10	A korpuss, remtera velve	545 BP ± 47	1358–1452	
11	R tornis, pagrabstāvs, kāpņu telpas siena	674 BP ± 77	1199–1353	
12	D korpuss, otrā stāva telpas velve	46 BP ± 17	1904–1996	Datēšanas klūda
13	R korpuss, pagrabstāvs, vītņu kāpņu centrālais stabiņš	518 BP ± 38	1394–1470	
14	Priekšpils D siena, pirmā stāva durvju aillas pārsedze	452 BP ± 45	1453–1543	

CĒSU PILS ARHITEKTONISKI MĀKSLINIECISKĀ INVENTARIZĀCIJA

21. gadsimta sākumā arhitektoniski mākslinieciskās izpētes darbi fokusējās uz galveno pili jeb kasteli, un 2002. gadā tika pabeigta tās vispārējā inventarizācija (Dirveiks 2002). Tajā nācās apkopot visu iepriekšējo pētījumu rezultātus, atzīmējot nepieciešamos izpētes virzienus un iespēju robežās parādot problemātiskos jautājumus, jo kopš R. Malvesa pētījumiem bija pagājušas vairākas desmitgades. Sprotams, ka inventarizācijai līdz ar to bija vairāk esošo situāciju apkopojošs raksturs. Turpmākajos gados par aktuālāko uzdevumu kļuva detalizēti atsevišķu pils daļu pētījumi. Turklāt izpētes darba aktualizēšana bija nepieciešama objektā paredzamo konservācijas darbu dēļ, par kuru autoru turpmāk kļuva arhitekts Artūrs Lapiņš.

PRIEKŠPILS VĀRTU ĒKA PIE T. S. LADEMAHERA TORŅA

Pārskata periodā veiktās Cēsu pils arhitektūras izpētes sākums ir 2001. gads, kad, gatavojoties Cēsu t. s. Jaunās pils ēkas visaptverošai renovācijai, noritēja ēkas pētnieciskie darbi. Tādējādi ēkas apjomā pirmo reizi precīzāk lokalizētas dažādu periodu konstrukcijas un detaļas (Dirveiks 2005, 131), kas bija nozīmīgi atjaunošanas projekta un darbu gaitai. Rezultātā muzeja ekspozīcijā ir integrēti atsevišķi 15. gadsimta sienu un grīdas fragmenti, savukārt interjeros atklāta un rekonstruēta 18., 19. gadsimta dekoratīvā apdare, tā piešķirot vēsturiskajai ēkai tikai tai piemītošo originalitāti.

1. att. Priekšpils vārtu ēkas pirmā stāva rietumu stūra telpas hipotētiska rekonstrukcija
I. Dirveika zīmējums, 2008

RIETUMU TORNIS

Galvenās pils R tornis ir viena no Cēsu pils telpiskām dominantēm un ilgu laiku ir bijis pazīstamākā Cēsu pilsdrupu daļa ar jumtu un relatīvi drošu publisku pieejamību. Ievērojama nozīme ir visai torņa arhitektūrai, arī pirmā stāva telpai ar kamīna vietu, kas Latvijas apstākļos ir uzskatāma par relatīvi labā stāvoklī saglabātu unikālu piļu interjera paraugu. Ar šīm un citām kvalitātēm R tornis saglabājies līdz mūsdienām, par ko jāpateicas vēsturiskām pārmaiņām 19. gadsimta vidū, kad pieauga interese par vēstures pieminekļiem. Torņa arhitektūras pētījumi notika pakāpeniski. Piemēram, otrā stāva telpa jeb t. s. mestra istaba detalizēti pētīta 2009. gadā saistībā ar vēsturiskās sienu un griestu apdares konservāciju. 2015. gada vasarā veikta arhitektoniskā izpēte torņa pagraba, pirmā stāva un trešā stāva telpās, kā arī konservācijas procesā esošajās fasādēs. Tornis piesaista ar interesanto un komplicēto komunikāciju sistēmu, kas veidojusies pārbūvju rezultātā. Piemēram, vītņu kāpnes pie mestra istabas sākotnēji turpinājušās augstāk, jo 15. gadsimta pēdējā ceturksnī, sākot no otrā stāva līmeņa uz augšu, izveidota jauna kāpņu sistēma kopā ar cilindrisku torņa augšējo daļu un mestra istabu. Pārbūvju gaitā sākumā vēl pieņemams bija kvadrātisks tornis, ko jau sākotnēji paredzēja apdzīvošanai – pirmajā, otrajā un trešajā stāvā ierīkoti kamīni, otrajā stāvā un, iespējams, trešajā stāvā iebūvētas atejas. Tas liek domāt, ka dzīvošanai piemērotas telpas šeit pastāvēja 15. gadsimtā jau pirms Voltera fon Pletenberga organizētajām pārbūvēm, kad tika iebūvēta greznā velve, mainīti grīdas segumi, izveidotas jaunas kāpnes un ailas (Dirveiks 2018b).

2. att. Rietumu tornis piebūvēts pie galvenās pils dienvidu fasādes. Atsākot pils būvēstures izpēti, šis acīmredzamais fakts radīja virkni jautājumu un rosināja pārskatīt līdzšinējo pils korpusu periodizāciju un būvniecības secību

J. Viksnas foto, 2025

2025. gada sākumā, šī raksta tapšanas laikā, kļuva zināms vēl viens R torņa būvēstures fakts. Dendrochronologs Māris Zunde noteica datējumu nelielam koka elementam – velves veidņa dēlim R torņa otrā stāva limenī (Zunde 2025). Koks, no kura izgatavots dēlis, cirsts pēc 1405. gada. Dēlis kādu laiku bijis kādas ēkas jumta segumā. Cik ilgi, nav zināms. Pat ja absolūti teorētiski pieņemam, ka ēkas jumts pastāvējis 20–30 gadus, tas R torņa otrā stāva būvi vai pārveidošanu ļauj attiecināt uz 15. gadsimta otro ceturksni. Tātad torņa kvadrātiskā apakšējā daļa būtu iekļaujama plašajā 15. gadsimta galvenās pils pārveidošanas būvniecības programmā.

R torņa ārpusē ziemeļu sienā atstāti izvīrīti akmeņi, kas nepārprotami liecina par totālu galvenās pils apjomu rekonstrukcijas ieceri, tajā skaitā jauna R korpusa būvi, kas tā arī palika neīstenota. Pili joprojām ir konstrukcijas, kuru nozīme pagaidām nav skaidra. Piemēram, R torņa pagraba īsajā gaitenī, pirms vītņu kāpnēm, austrumu sienā pie velves ir bijis kāds 75 cm plats atvērums, kas segts ar segmentveida arku no profilētiem ķieģeļiem (3. att.). Mūrējuma funkcija nav zināma, bet tā attiecas uz R torņa sākotnējo būvperiodu.

Tualetes R tornī jau agrāk piesaistīja uzmanību kā apliecinājums tam, ka tornis jau sākotnēji paredzēts dzīvošanai vai vismaz aktīvai izmantošanai. Mestra zāles tualetei ir priekštelpa un divas ieejas durvis, kas 16. gadsimta standartiem ir augsts komforta līmenis un līdz ar to norāda uz telpas īpašo nozīmi. Interesantas ir pils tuales šahtu konstrukcijas – starpsienām izgatavotas ļoti plānas (ap 5 cm) dolomīta plāksnes.

Neraugoties uz jau izzināto, tornis joprojām paliek pētniecības objekts. Varbūt izdosies uzzināt ko vairāk par šī galvenās pils stūra apbūvi pirms kvadrātiskā torņa būves?

3. att. Viduslaiku arhitektūras pieminekļu izpētei allaž paliek daudzi neatrisināti jautājumi. Rietumu torņa pagraba telpa, eja uz vītņu kāpnēm. Nezināmas nozīmes augšup vērsta aila, kas vēlāk aizmūrēta

J. Viksnas foto, 2025

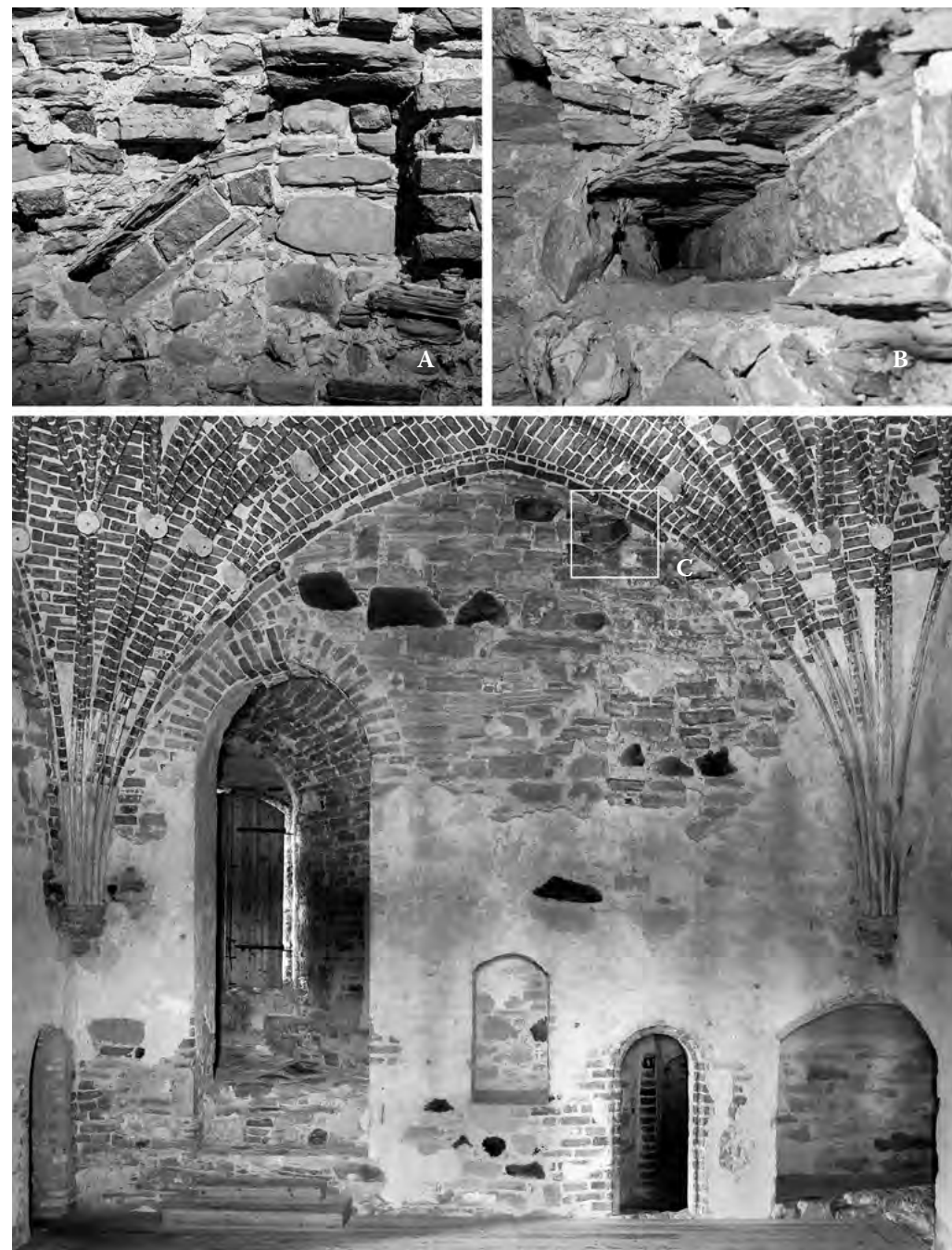
T. S. MESTRA ISTABA

Cēsu pils R torņa otrā stāva telpa ir viena no Latvijas vēlo viduslaiku arhitektūras un mākslas izcilākajiem paraugiem. Tai allaž bijusi pievērsta pils pētnieku uzmanība, un 21. gadsimtā ir noformulēti vairāki jauni secinājumi par t. s. mestra istabas nozīmi un apdari.

Par telpas galveno dekoratīvo akcentu kalpojusi greznā zvaigžņu velve. 16. gadsimtā sienas bijušas apgleznotas, bet velve un stūru konsoles – polihromi krāsotas. Telpas grīdu klāja zaļi (vai zaļi un dzelteni) glazētas flīzes. Tas secināms pēc pavisam neliela flīzes fragmenta telpas ziemeļrietumu stūrī. Cēsu pilī esošie viduslaiku ģipša masas plastikas būvelementi ir Latvijā greznākie šādā tehnikā izgatavotie piemēri. Velves slēgakmeņiem sākotnēji bija pienaglotas koka ripas ar uzkrāsotu vai, ticamāk, grieztu zvaigžņu dekoru, kas kādā brīdī bijis zeltīts (Dirveiks 2011, 400). Šie elementi mestra istabas velvi ierindo kā līdzvērtīgu paraugu Ziemeļeiropas viduslaiku arhitektūras kopainā.

Cēsu pils ar tās daudzveidīgajām reprezentācijas telpām ir uzskatāms viduslaiku beigu pils arhitektūras piemērs, kad diplomātijas paradumi apspriežu, pārrunu, audienču un pieņemšanu laikā bija kļuvuši daudzveidīgāki (Bergholde-Volfa/Hermanis 2022). Būtisks jaunums ir mestra istabas funkcijas pārvērtēšana, lai gan nepietiekamo rakstīto avotu dēļ pārliecinoši secinājumi nav iespējami. Nozīmīgu pienesumu Cēsu pils izpētē devis Kristofers Hermanis un Agnese Bergholde-Volfa. Viņi ir definējuši jaunu paradigmu t. s. mestra istabas vērtējumam, proti, noraidot telpas tradicionālo interpretāciju par zemes mestra privātu dzīvojamo istabu. Jāatzīmē, ka telpas kā “mestra dzīvojamās istabas” vērtējums jau izsenis bija novecojis un balstījās uz nepietiekamu un pat paviršu telpas arhitektūras analīzi. Iespējams, tā varēja būt mazāka reprezentatīva telpa (mazais remteris vai audienču istaba), kas savienota ar stāvu zemāk ierīkotu apspriežu istabu (Bergholde-Volfa/Hermanis 2022, 57). Abi pētnieki atzīmējuši, ka nepietiekamo rakstīto avotu dēļ nav iespējams pārliecinoši noteikt telpas funkciju, tomēr mestra istaba nešaubīgi pieskaitāma pie sevišķi gudri izplānotām telpām vēlo viduslaiku rezidenču arhitektūrā (Bergholde-Volfa/Hermanis 2022, 68). Vērtējumu īpaši nozīmīgu padara fakts, ka K. Hermanis ir pazīstams kā ievērojams kādreizējā Prūsijas reģiona viduslaiku arhitektūras speciālists. Norādi par “gudru plānošanu” vēl intriģējošāku padara nezināmas nozīmes atvērums jeb kanāls, kas sākas mestra istabas ziemeļu sienas augšdaļā zem velves un turpinās augšup līdz kāpņu laukumiņam starp otro un trešo stāvu (4. att.). Spekulāciju līmenī var atzīmēt, ka atvērums deva iespēju dzirdēt telpā notiekošo...

Mestra istabas reprezentatīvās pārbūves nav precīzi datētas. K. Hermanis un A. Bergholde-Volfa norāda, ka interjera arhitektoniskie pārveidojumi mestra istabā un D korpusa remterī, visticamāk, bija saistīti ar vēsturiskajiem apstākļiem, proti, pils izmantošanu kā pastāvīgu Livonijas mestra rezidenci kopš 15. gadsimta 80. gadiem. Zvaigžņu velvi, konsoļu formas un sienu gleznojumu fragmentus var stilistiski attiecināt uz 15. gadsimta 80.–90. gadiem. Lai gan šie iekšējā pārveidojumi tradicionāli piedēvēti mestram Volteram fon Pletenbergam, pamatojoties uz precizēto arhitektūras datējumu, ir pat ticamāk, ka pārbūves sācis jau viņa priekštecis Johans Freitāgs fon Loringhofens (Bergholde-Volfa/Hermanis 2022, 69).

4. att. Rietumu torņa otrā stāva telpas ziemeļu sienā zem velves (C) ir slīps augšup vērsts kanāls uz stāvu augstāk esošo kāpņu telpu. Kanāla funkcija nav zināma. A – kanāla izvads kāpņu telpā pie ieejas trešā stāva telpā; B – kanāla skats lejup otrā stāva telpas virzienā

A. Opoļska foto, 2025

AUSTRUMU KORPUSS

15. gadsimtā celtais A korpuss ir ļoti nozīmīga, interesanta un pat intriģējoša Cēsu pils daļa. Korpusa galvenajā stāvā bija liels svētku remteris un ziemeļu galā – dzīvojamās telpas. Pirmajā stāvā bijusi maizes ceptuve, virtuve un alus darītava, kā arī hipokausta krāsns remtera apsilde. Ievērojamu informāciju dotu zemes stāva arheoloģiskie izrakumi. Tā kā pārskatāmā nākotnē tie nav paredzami, pētījumi un secinājumi virszemes daļā jāizdara, vadoties no konstrukciju izpēti. Lokāli arheoloģiskie izrakumi veikti pie zemes stāva ieejām no pagalma un hipotētiskajā hipokausta daļā.

Cēsu pilsdrupu konservācijas darbu laikā 2018. gadā tika uzbūvētas sastatnes, kas deva iespēju veikt detalizētus pētījumus, papildinot un koriģējot līdzšinējo informāciju.

Pils lielākā zāle (remteris) bija apsildāma divjomu telpa ar astoņām travejām. Uz sienām esot bijusi gleznāta zemes mestru portretu galerija. Zāle kalpoja par konventa un mestra galma ēdamistabu, un, iespējams, tur notika nozīmīgākās sanāksmes (piemēram,

5. att. Austrumu korpusa pagalma fasāde ar restaurācijas darbos pārveidotām durvju ailām pirmajā stāvā. Lielākā aila (4) izveidota 20. gadsimta 30. gados hipokausta apkures krāsns konstrukciju zonā. Šeit bijusi neliela ieeja hipokausta kurināšanas telpā.

1 – ieeja alus darītavā; 2 – virtuves pavarda vieta; 3 – ieeja virtuvē; 5 – ieeja maizes ceptuvē

K. Kurcena foto, 2014

ordeņa kapituli). Sava ievērojamā augstuma un greznā interjera dēļ Cēsu pils remteris ir viena no iespaidīgākajām telpām Latvijas viduslaiku pils, kurai līdzīgs varēja būt tikai Rīgas pils remteris. Lielajā remtera zālē bija viena ieeja no galerijas. Savienojums ar D korpusu bija ierīkots jau sākotnēji, bet durvis uz ziemeļu gala telpu ierīkotas vēlāk. Remtera ziemeļu galā starpsienā bijis kamīns.

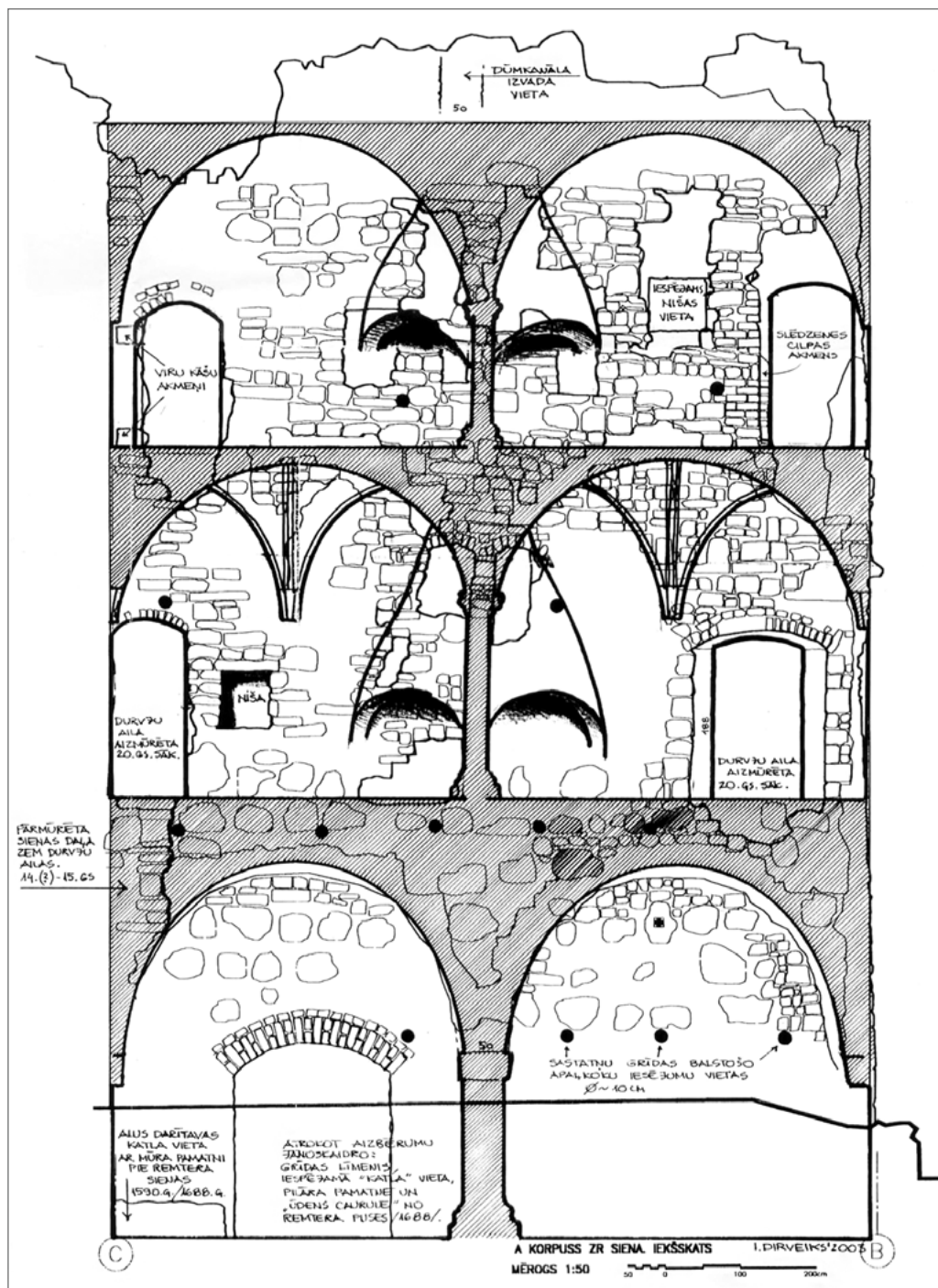
Remtera zāles sienu iekšējo plakņu konservācijas laikā 2018. gadā bija iespēja detalizētāk apsekot sienu augšdaļu. Diemžēl atsevišķi sākotnējie interjera elementi gandrīz pilnībā zuduši. Velvju akmens konsoles ir apmēram sešus metrus virs kādreizējā grīdas līmeņa, bet konsoļu akmeņi erodējuši, un velvju mūrējums likvidēts, domājams, 17. gadsimtā. Par velvju izskatu var nosacīti spriest pēc vienas dienvīdu sienā esošās konsoles, kas atrodas virs kamīna pārmūrētā sienas daļā. Diemžēl pagaidām nav nekādas informācijas par velvju balstošām kolonnām. Pēdējos gados noskaidrots iespējamais remtera logu izskats (Zviedrāns 2024, 21), kas ļaus precizēt nu jau vairākus līdz šim tapušus remtera rekonstrukcijas zīmējumus.

A korpusa dienvīdu siena pirmo reizi pārveidota 16. gadsimta otrajā ceturksnī, kad atjaunots D tornis, bet abas logailas pārbūvētas 17. gadsimtā, kad dienvīdu galā sabrukušo velvju vietā iebūvēts horizontāls koka pārsegums. No šī laika saglabājušies tikai atsevišķi apmetumu fragmenti. Var izteikt hipotēzi, ka šie darbi veikti pēc 1604. gada, kad notikusi dokumentos minēta eksplozija, kurā sagrauta "lielā skaistā pils zāle" (Dzenis 2020, 10).

Cēsu pils A korpusa ziemeļu daļā no galerijas bijušas ieejas četrās velvētās dzīvojamās telpās. Divos līmeņos esošie telpu pāri bija savstarpēji atdalīti ar šķērssienu, kuras vidū vajadzēja būt kādam lielākam velvju balsta pilonam. Katrā telpā bijusi atsevišķa ieeja no pagalma galerijas, logs, kamīns un tualete. Šo telpu relatīvi sarežģītā struktūra un tuaļu sistēma rosināja pievērsties atsevišķai pils labierīcību tuaļu lokācijas un arhitektūras izpētei (Dirveiks 2018a). Minēto A korpusa tuaļu zonā joprojām arheoloģiski neizpētītas ir atejas bedres.

No 20. gadsimta otrā ceturkšņa pētniekiem A korpusa pirmā stāva funkcija bija zināma no pils 1590. gada apraksta. Zemes stāvā zem remtera bijusi maizes ceptuve un virtuve (Revīzija 1590, 441). Remtera siltgaisa apkures krāsns identificēšana ir jauns piensums līdz šim zināmajam par A korpusu. Tas izrietēja no loģiska pieņēmuma, ka remteris bija apsildīts, kā arī novērtējot pagalma ieejas durvju ailu izvietojumu un veidu (Dirveiks 2020, 49, 50). Atsevišķas lielākas ieejas durvis bija maizes ceptuvei un virtuves daļā. Starp tām sienas nobrukuma vietā 20. gadsimta laikā veiktajos remontdarbos izveidota liela aila, kas jau daudzus gadu desmitus kalpo kā apmeklētāju ieeja A korpusā (mūsdienās arī tālāk uz D torni). Lielā aila radījusi pārpratumus, jo nezinātajam liek domāt par visai divainu sākotnēju atvēršanu. Patiesībā te bijušas mazas, šauras durvis, visticamāk, ieejai hipokausta kurināšanas telpā. Virs ailes sienā ir dūmkanāls, kam galerijas līmenī bija ierīkota neliela kontroles lūka.

Pašreizējā funkcionālā zonējuma shēmā pils virtuvei ir vieta pie korpusa starpsienas, kurā redzams neparasti plašs dūmkanāls, ko līdzšinējie pētnieki nebija pieminējuši. Domājams, tas kalpoja arī aiz starpsienas bijušai alus darītavai.

6. att. Austrumu korpusa ziemeļu gala shematisks šķēsgriezums ar dzīvojamām telpām divos līmeņos. Apakšējā līmeņa telpām velves bijušas greznākas. Domājams, ka zemes stāvā bija alus darītava
I. Dirveika zīmējums, 2003

DIENVIDU KORPUSS

D korpusa ārsiena būvēta 15. gadsimtā kopā ar D torni un vienlaikus veido pils galveno fasādi, kurā ir ieejas vārti. Fasādes arhitektūrā ir vismaz divi neskaidri (nesaprotami) elementi. Viens no tiem ir veidojums virs vārtiem, kur, ļoti iespējams, nišā uz izvirzītas konsoles bijusi kāda skulptūra. Otrs ir kāda tikai fasādē redzama aizmūrēta aila zem trešā stāva logailas otrā stāva pārseguma līmenī (7. att.).

Spriežot pēc ārsienas mūrējuma, sākotnēji korpusa otrajā stāvā bija paredzētas trīs telpas, tajā skaitā atsevišķa telpa virs vārtu caurbrauktuves. Pašreizējais D korpuss izveidots 15. gadsimta nogalē vai 16. gadsimta sākumā ar jaunu korpusa plānojuma koncepciju. D korpusa otrajā stāvā izbūvēja vienu garu reprezentācijas zāli (t. s. svētku zāli), ko pārsedza četras travejas. Līdzīgi kā mestra istabā, arī šeit velvju konsoles izgatavoja no ģipša lējuma. Interesanta ir K. Hermana un A. Bergholde-Volfas hipotēze par D korpusa t. s. svētku zāles interjeru. Pēc erodējušo velvju konsolu formālām pazīmēm

7. att. Galvenās pils dienvidu fasādē starp otro un trešo stāvu ir redzama aizmūrēta nezināmas nozīmes aila

J. Viksnas foto, 2025

pētnieki secinājuši, ka zāles velvējuma mākslinieciskā izteiksmība pieauga virzienā no austrumiem uz rietumiem. Tātad uz rietumu traveju bija likts īpašs uzsvars, līdzīgi kā daudzās baznīcās kora velve tika veidota greznāka nekā draudzes telpas velves (Bergholde-Volfa/Hermanis 2022, 65). Vienlaikus autori ir objektīvi un atzinuši, ka uz šo jautājumu vairs nav iespējams droši atbildēt. Autori izvirza versiju, ka telpa kalpoja kā sava veida vasaras remteris reprezentatīviem gadījumiem siltajā gadalaikā. Jāatzīmē, ka autoru pieņēmumam par D korpusa zāli kā telpu bez apkures nav droša pamata, jo sienā pret pagalmu, lai arī ievērojami pārbūvētā, ir konstatējami vairāki dūmkanāli dažādās vietās un 1590. gada aprakstā šajā otrā stāva telpu zonā minēta kāda krāsns (Revīzija 1590, 443), bet 1688. gada aprakstā – kamīns (Dzenis 2018, 224).

20. gadsimtā pils pētnieki diemžēl maz uzmanības veltījuši informatīvi bagātajai un arhitektoniski sarežģītajai D korpusa pagalma fasādei, kas būvēta 15. gadsimta pēdējā ceturksnī vai 16. gadsimta sākumā vienlaikus ar R torņa pārbūvi. Fasāde pret pagalmu kardināli atšķiras no pārējām fasādēm, jo veidota no sarkaniem ķieģeļiem “vendu” sējumā, ar baltu apmetumu nokļātot tikai atsevišķus sienas fragmentus. Spriežot pēc senākajiem pilsdrupu fotoattēliem, vēlāk visa fasāde klāta ar apmetumu. Tas ir tradicionāls t. s. ķieģeļu gotikas paņēmiens, bet Cēsu pili uz vispārējā dolomīta mūra fona acīmredzami atšķirīgs. Īpatnēji veidotas logailas pret pagalmu, jo tās šķērso galerijas jumts. Fasāde pilnībā pārbūvēta 20. gadsimta 30. un 50. gados atbilstoši tā laika vienkāršotai pieejai arhitektūras mantojuma saglabāšanā. Nav veikta detalizēta oriģinālo konstrukciju izpēte un fiksācija. Mūsdienās nākas izmantot fasādes vēsturiskās fotogrāfijas.

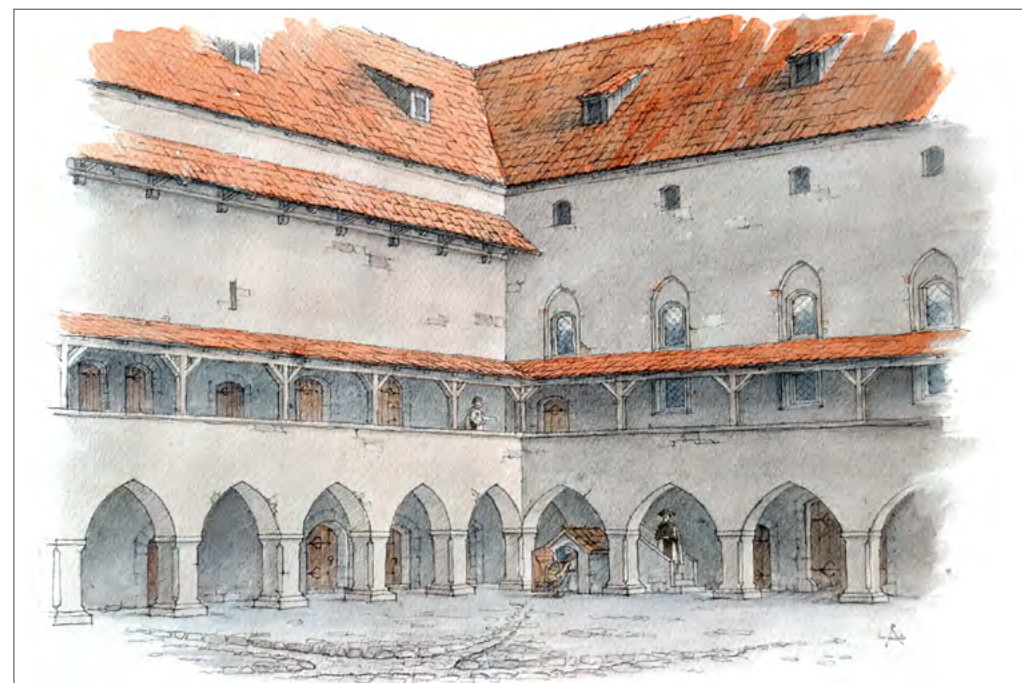
8. att. Dienvidu korpusa pagalma siena. Ap 1900. g. LNVM, VN 12441/39 II, Fn. 38172

GALERIJA

Konventa tipa piļu neatņemama sastāvdaļa ir pagalma galerija – komunikācijas eja, kas otrā stāva līmenī savieno visas nozīmīgākās galvenās pils telpas. Katram Cēsu pils apmeklētājam galerijas vieta ir redzama A korpusa sienā, kur otrā stāva mūrējumā izveidotas velvju iesējumu vietas. Pagalma arheoloģisko izrakumu laikā atrastas masīvu galerijas balstu pamatnes. Nav šaubu, ka sākumā gar A korpusu un vēlāk gar D korpusu pastāvēja mūra galerija, kuras grīdas konstrukcija otrā stāva līmenī bija no koka un, iespējams, ar akmens plākšņu klāju. Galeriju sedza koka konstrukcijas jumts ar dakstiņu segumu. Paliek atklāts jautājums, vai galerijai gar A korpusu jebkad bijis velvēts pārsegums.

Saistībā ar galerijas jumtu ir vērts pievērst uzmanību akmens konsolēm ar noapaļotu apakšmalu, kas ir tipisks viduslaiku pārsegumu konstrukcijas elements un Latvijas arhitektūras kopainā Cēsīs ir saglabāties lielākā skaitā. Uz D korpusa fasādē esošām konsolēm bija koka šķautnis – kopturis, uz kura balstītas jumta spāres. Šķautnis bija nostiprināts ar sloksņdzelzs skavu, kas ieenkurota konsolē. Tas secināms pēc vienīgā skavas fragmenta, kas saglabāties konslei A korpusa sienas augšdaļā, kur ir vēl viena konsolu rinda. To konstruktīvā nozīme pagaidām nav līdz galam skaidra, proti, te varēja būt balstu sistēma platākai A korpusa jumta pārkarei vai neliels atsevišķs jumtiņš. Abos gadījumos tādā veidā tiktu daļēji pasargāts galerijas jumts no krītoša sniega un ledus.

Atsevišķas galerijas stabu pamatnes fiksētas pie Z korpusa sienas. Zudušā R korpusa priekšā daļēji saglabājusies uzejas kāpņu piebūve.

9. att. Galerija pie Cēsu pils austrumu un dienvidu korpusa R. Jeleviča zīmējums, 2014

DIENVIDU TORNIS

Cēsu pils kastelas dienvidu pusē atrodas pils vizuāli skaistākais tornis ar izteiksmīgu fasāžu dekoru. D torni var uzskatīt par izcilu Latvijas viduslaiku militārās arhitektūras meistardarbu, kas celts pārejas periodā no aukstajiem ieročiem uz ugunsieročiem, bet pārveidots militārās doktrīnas maiņas laikmetā (Dirveiks 2022b, 73). D torņa uzdevums bija pirmās priekšpils un grāvja tilta aizsardzība ar tuvas darbības ieročiem pretstatā Z un priekšpils R tornim, kas bija izteikti lielgabalu torņi (Lapiņš 2018, 46, 47). Pils apmeklētājiem D tornis plašāk pazīstams ar tā pagrabā bijušo cietuma telpu. Līdz 21. gadsimtam tornis bija nonācis pēc ievērojamām pārbūvēm 16. gadsimta otrajā ceturksnī un 20. gadsimta 30. gados, kā arī konservācijas pasākumiem, kas īstenoti saskaņā ar arhitekta Ilgoņa Stukmaņa 1989. gadā sagatavoto torņa restaurācijas projektu. 2018. gadā notika jauni detalizēti D torņa izpētes darbi (Dirveiks 2022b). Par tā būvēsturi bijuši daudzi minējumi. Nevaram apgalvot, ka pēc pētījumiem nav palikuši jautājumi – tie būs vienmēr. Tomēr ir iespējams formulēt daudzus jaunus, nozīmīgus secinājumus.

Izskatot arheoloģisko izrakumu pārskatus (Apala 1985) un sienu mūrējumu, nav pamata šaubīties, ka galvenās pils austrumu un dienvidu ārsienas mūrētas vienlaikus ar D torni 15. gadsimta otrajā un trešajā ceturksnī. Tas ir būtiski saistībā ar pils apjomu evolūciju un datējumiem.

1538. gadā Livonijas mestrs ziņojis par zibens spērienu Cēsu tornī, kur atradies šaujampulveris un citas artilērijai vajadzīgas lietas, izcēlies ugunsgrēks, kas nodarījis lielus postījumus. Dokumentā nav norādes, tieši kurš pils tornis cietis (Dzenis 2014), tomēr daudzi apstākļi liek spriest, ka domāts tieši D tornis. Versiju par D torņa plašāku pārbūvi 16. gadsimta 30.–40. gados apstiprina dendrohronoloģiskie pētījumi (Zunde 2025). Precīzas pirms pieciem gadsimtiem veikto pārveidojumu robežas nav izdevies noteikt, bet domājams, ka šajā pārbūvē atjaunota torņa korpusa dienvidu puse no otrā līdz piektajam stāvam, izveidojot pašreizējās šaujamlūkas, arkatūras un iebūvējot velves otrajā un ceturtajā stāvā. Torņa ziemeļu puse ar kamīniem un kāpnēm, kā arī pagraba un pirmā stāva velves palikušas no sākotnējā būvperioda.

Diemžēl 20. gadsimta 30. gados torņa atjaunošana tika veikta bez rūpīgas projekta dokumentācijas un arhitektoniskās izpētes, tādējādi zaudējot apjomīgu un nozīmīgu informāciju par torņa būvēsturi. Īpaši tas attiecas uz torņa ziemeļu pusi ar kādreizējo kamīnu vietām.

2018. gadā torņa atjaunošanas gaitā tika attīrīti šaujamkameras savienojošie koridori, kas ir viens no interesantākajiem Latvijas viduslaiku militārās arhitektūras piemēriem. Tagad kļuvis zināms, ka tas radies 16. gadsimta otrajā ceturksnī. Latvijas viduslaiku arhitektūrai ne mazāk svarīgs ir atklājums, ka D torņa fasādes bijušas krāsotas mālaini sarkanā tonī, ar baltu krāsu izceļot atsevišķas detaļas.

Izpētes laikā D torņa augšdaļā tika meklēta atbilde uz jautājumu, kā A un D korpusu jumti savienojās ar torni. Dažādās grafiskās rekonstrukcijās šī zona attēlota vispārēji un vienkāršoti. Kā analīzes piemēru var ņemt vietu, kur tornim ir durvju aila pie pils dienvidu fasādes. Diemžēl ir tikai dažas vēsturiskās fotogrāfijas, un tās nav pietiekami kvalitatīvas, lai saprastu, kāds bija korpusa ārsienas maksimālais augstums. Turklāt jau 20. gadsimta vidū mūriem ir lieli zudumi. Torņa durvis ir tuvu fasādes ārmalai, atstājot pārāk mazu

sienas biezumu, lai uz tā balstītu masīvu jumta konstrukciju. Laikā, kad uzcēla torni un ārsienu, pašreizējā trīsstāvīgā D korpusa vēl nebija (tas neizslēdz zemākas pagaidu būves). Iespējams, korpusa jumta slīpne sākās aiz ārējās strēlnieku ejas ar brustvēru. Varbūt laikā, kad uzcēla D korpusu, jumts balstīts uz ārsienas. Pagaidām jautājums par korpusu jumtu savienojumu ar D torni paliek neatbildēts.

D torņa izpētes rezultāti papildina līdzšinējo informāciju par ugunsieročiem piemērotu torņu izbūvi Latvijas teritorijā esošajās pilīs, kurā par pirmo datēto atskaites punktu tiek minēta 15. gadsimta 40. gados celtā Bauskas pils (Durdiks 2010, 102). Cēsu pils D torņa agrīno izcelsmi raksturo arī tas, ka tam nav paredzētas horizontālās aizsardzības spējas apakšējā līmenī. Horizontālai aizsardzībai piemērotas nocietinājumu būves aktīvi sāka celt 15. gadsimta otrajā pusē (Ose 2010, 32).

10. att. Pēc daudziem remontiem un pārveidojumiem vairs nav rekonstruējams dienvidu torņa un tam līdzās esošo korpusu savienojums

J. Vīksnas foto, 2025

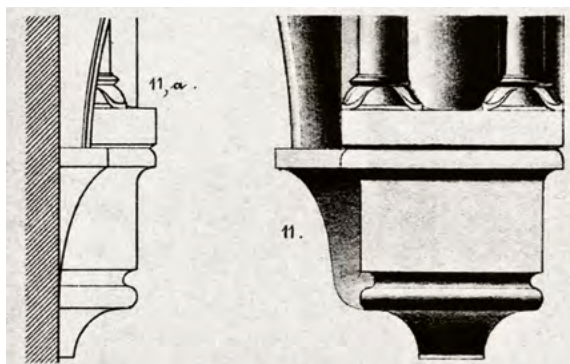
KAPELA

Kapela ir vienīgā pils virszemes daļa, kas pēdējās desmitgadēs speciāli nav pētīta, joprojām pieņemot jau esošo informāciju un kopainu papildinot tikai ar atsevišķiem novērojumiem. 20. gadsimtā veiktie konservācijas darbi ar dažiem izņēmumiem noritējuši faktiski bez plašas situācijas analīzes un fiksācijas. Līdzīgi kā citos korpusos, pastāv cerības, ka daudzas nākotnes atbildes slēpjas “zem zemes”. Savukārt virszemē daļēji saglabājušās ziemeļu, dienvidu un austrumu sienās oriģinālā būvsubstance daudzviet aizstāta ar pārmūrējumiem.

Jāatzīmē vairāki pētnieku vizuālie novērojumi un hipotēzes, kas nākotnē kapelas izpētei var būt noderīgi. Allaž uzmanību saistījusi velvju konsole dienvidu sienā (pret A korpusu). Svarīga ir jau 19. gadsimta 80. gados Reinholda Gulekes (*Guleke*, 1834–1927) grafiski fiksētā konsoles īpatnība: tā ir asimetriska, un velves riba, kuras sākuma fragments saglabājies, ir tikai austrumu gala (altārgala) travejai (11. att.). Tas nozīmē, ka pārējām travejām velves bijušas vienkāršākas – bez ribām. Uz to netieši norāda arī pretējā, ziemeļu sienā vienīgā saglabājusies konsole. Uz viduslaikiem nereti raksturīgu traveju arhitektūras simbolisku hierarhiju savā pētījumā par D korpusa svētku zāli pirmo reizi norādīja Kristofers Hermanis (*Bergholde-Volfa/Hermanis* 2022, 65).

Blakus dienvidu sienas konsolei saglabājušies fragmenti no logailas malas. Jāpiekrīt būvpētniekam Jurim Zviedrānam, ka logaila ir vēlāk izlauzta, jo tajā lietoti ķieģeļi, kas šādā vietā nebūtu raksturīgi 13. gadsimtam, kad notikusi kapelas būvniecība. Turklāt ziemeļu sienā logailas bijušas visai augstu. Pamatojoties uz formālo analīzi, A. Tūlse uzskatīja, ka kapelas galvenā stāva velves nav sākotnējas (*Tuulse* 1942, 32). Arī J. Zviedrāns norāda uz to, ievērojot mūrējuma īpatnības. Par to varētu liecināt 1927. gadā uzņemtajā fotogrāfijā (LNVM, Fn 9370) daļēji redzamais ziemeļaustrumu stūris, kur velves iesējumam paredzētajā sienas nišā velves bura ar ribu iemūrēta citā vērsumā. Tiesa, šādos un līdzīgos gadījumos gandrīz neiespējami konkrēti pateikt, pēc cik ilga laika velve iebūvēta.

Līdz 20. gadsimta 50. gadiem kapelas austrumu gala sienai fotoattēlos redzama mūrējuma nobīde tuvāk dienvidaustrumu stūrim. Iespējams, ka te pret priekšpili bijis viens no 1590. gadā minētajiem pieciem kapelas logiem. Kapelas dienvidaustrumu stūra mūrējuma pamati arheologu Zigrīdas Apalas un Oskara Ušpeļa uzraudzībā tika daļēji atsegti 2010. gadā, bet par šiem izrakumiem diemžēl pārskats nav sagatavots.

11. att. Cēsu pils kapelas velvju konsoles uzmērījums. Asimetrija liecina par atšķirīgām velvēm blakus esošās travejās – šajā gadījumā greznāku velvi altāra daļā
Guleke 1896, F. II, T. VI: 11, 11a

ZIEMEĻU TORNIS

Tornis atrodas galvenās pils ziemeļrietumu stūrī, kuru līdz 15. gadsimta beigām veidoja R un Z korpusi. Tas ir pārskata periodā pēdējais no galvenās pils un pirmās priekšpils torniem, kuram 2024. gadā veikta detalizēta arhitektoniskā izpēte. 15. gadsimta nogalē bija uzcelts jauns A, D korpusi, kā arī R un D tornis. Tomēr galvenajai un plašākajai Livonijas mestra rezidencei tas bija nepietiekami, un turpinājās pils modernizācija un aizsardzības spēju pastiprināšana, kuras neatņemama daļa bija lieli, apaļi t. s. lielgabalu torņi, kurus izvietoja stratēģiski svarīgu pils zonu aizsardzībai. Galvenās pils ziemeļrietumu stūrī tika uzcelts lielgabalu tornis ar diviem pagraba stāviem un vismaz četriem virszemes stāviem.

Spriežot pēc dendrohronoloģiskās datēšanas rezultātiem, torņa būvniecība sāka 15. gadsimta pašās beigās (*Zunde* 2025), un tas varētu būt viens no Bartolomeja Grēfentāla hronikā minētajiem mestra Voltera fon Pletenberga celtajiem trim torņiem (*Dzenis* 2014). Cēsu pils Z tornis būvēts kā daļa no plašākas būvprogrammas ar ieceri vēlāk uzcelt jaunu Z un R korpusu – par to liecina torņa fasādēs atstāti izvirzīti akmeņi eventuālo jauno sienu iesiešanai. Neskaidrs paliek jautājums par torņa savienojumu Z korpusa jumta līmenī, kur nav konstatējama korpusa mūra ārsiena. Tas saistās ar Z korpusa būvēturi un telpas pārsegumiem blakus tornim. Būvpētnieks Juris Zviedrāns 2024. gadā ir izvirzījis hipotēzi, ka korpusa augšdaļa, iespējams, bijusi būvēta pildrežģa konstrukcijā.

Z torņa būvsubstance ietver ievērojamu daļu 20. gadsimta papildinājumu, kas bijuši nepieciešami torņa glābšanai. Neraugoties uz to, Z tornim Cēsu pils kompleksā joprojām ir izcila ainaviska un telpiska nozīme. Skats no Pils parka un publiskās aktivitātes torņa pakājē ir hrestomātiska Cēsu pilsētvides daļa. Arhitektoniski Z tornis ir izcils 16. gadsimta pirmās puses lielgabalu torņa piemērs ar atslēgas tipa šaujamlūkām un apdzīvošanai piemērotu atsevišķu stāvu.

12. att. Ziemeļu torņa 17. gadsimta logaila 20. gadsimta 80. gados restaurācijas darbu laikā iznīcināta, neveiksmīgi mēģinot atgriezties pie iedomātas viduslaiku situācijas
NKMP KMIC, Fn 5701

DANCKERS UN MŪRA BALSTI RIETUMU NOGĀZĒ

Z torņa izpēti laikā nācās atgriezties pie jautājuma par danckera izbūvi rietumu nogāzē pret Riekstu kalnu. Z torņa dienvidu pusē sienā iekļautas divas arkas, kas ir daļa no pirms tam šeit bijušās balstu un arku būves, kas pastāvējusi pirms Z torņa. Arkas nosedza fasādes remonta laikā 20. gadsimta 30. gadu sākumā. Cēsu pils arheoloģisko izrakumu vadītāja Z. Apala jau 1994. gadā izteica versiju par danckera iespējamību šajā vietā (Apala 1994, 6). 21. gadsimtā Cēsu pils pētnieki par to ir vienprātīgi, piebilstot, ka tas pastāvējis līdz 15. gadsimta beigām (Dirveiks 2024). Nogāzē bijusi no mūra arkām un balstiem veidota būve, no kuras konstatēti trīs balsti.

Līdz 20. gadsimta 90. gadiem pastāvēja Karla fon Lēvisa of Menāra (*Löwis of Menar*, 1855–1930) hipotēze par tiltu uz Riekstu kalnu. Pētnieks to pamatoja ar zviedru mērnika Johana Palmstruka pils plāna zīmējumā attēlotiem balstiem (*Löwis 1922, Taf. II*). Tilta lietderība un funkcionalitāte ar otru ieeju pili ir apšaubāma un pretrunā ar piļu aizsardzības noteikumiem. Iespējams, ka arī zviedru mērnies dažus saglabājušos mūra stabus virs zemes noturēja par tilta balstiem, piezīmējot trūkstošos. Jāatzīmē, ka 1981. gadā veiktajos pārbaudes rakumos tranšējā Riekstu kalna austrumu nogāzē nekādas hipotētiska tilta balstu pazīmes netika atrastas (Apals 1980, 21). Un tomēr pilnīgu pārliecību par eventuālām viduslaiku konstrukcijām varētu iegūt pēc daudz plašākas Riekstu kalna nogāzes izpēti.

RIETUMU KORPUSS

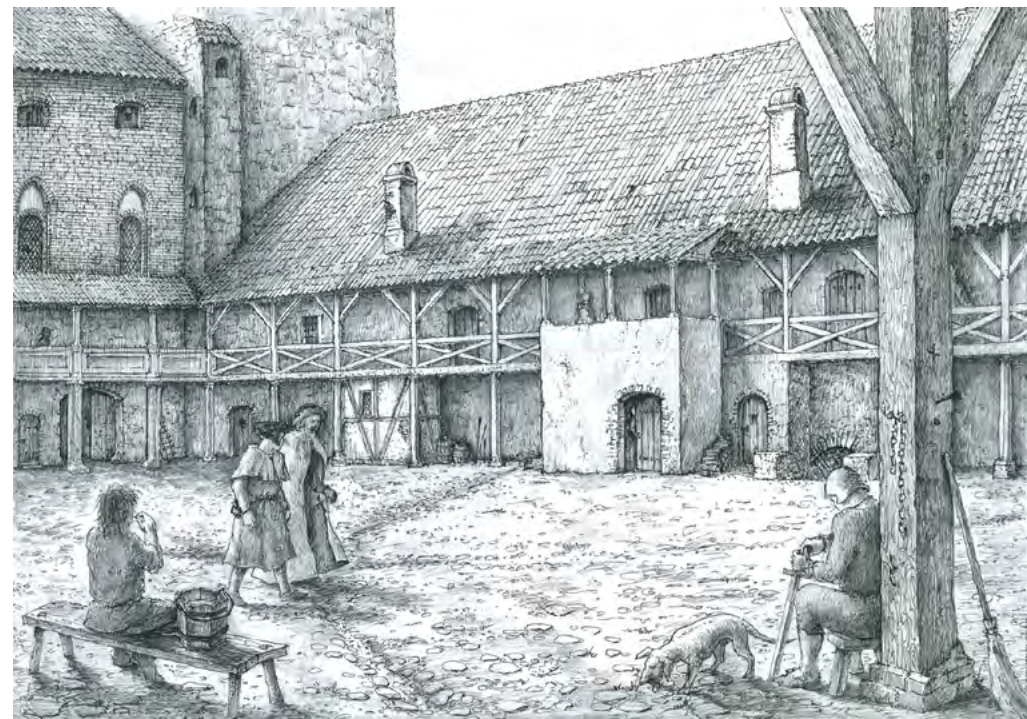
Pēc gadsimta ceturksni ilgas Cēsu pils izpēti viens no loģiskiem turpmāka darba virzieniem ir rezultātu vispārināšana, apkopošana un interpretēšana, piemēram, atsevišķu pils daļu teorētiska rekonstrukcija. Šiem pētījumiem ir hipotētisks raksturs, jo nezināmo ir pārāk daudz. Tomēr tie ir nozīmīgi kopējai objekta izpēti procesa virzībai un arī vēstures pieminekļa publicitātei. Šāda pils daļa ir zudušais pils R korpus, kurš tika uzspridzināts 1577. gadā. 15. gadsimta pārbūves, veidojot “attīstīto” plānojumu, prioritāri skāra galvenās pils austrumu un dienvidu daļas, kur arhitektūras ziņā ar īpašu vērtību tika būvētas funkcionāli nozīmīgākās telpas. R korpusam ir senāka izcelsme, un tas ir daļa no t. s. pirmatnējā plānojuma.

Ēkai bijis pagrabs un divi dzīvojamie stāvi ar bēniņiem, kuru paaugstinātā ārsienas daļā bijušas šaujamlūkas. Ticamāk, ka korpusam tā pēdējā pastāvēšanas laikā bijis divslīpju jumts. R korpusa plānojuma struktūru veido trīs telpas pagrabā, pirmajā un otrajā stāvā. Pirmo divu telpu zonā bijusi koka pārsegumi. Otrajā stāvā viena no divām R tornim blakus esošajām telpām ir bijusi apkurināma, un ticami, ka šeit bijusi mestra dzīvojamie apartamenti. Otrajā stāvā ziemeļu daļā bijusi liela, velvēta telpa (zāle) ar siltgaisa apkuri, kas liecina par telpas īpašo nozīmi. Pret pagalmu bijusi koka galerija, kas zemes stāva līmenī vēlāk daļēji aizbūvēta ar saimnieciska rakstura piebūvēm. Mūra piebūve ar akmens kāpnēm veidoja uzeju no pagalma otrā stāva līmenī iepretim velvētai zālei un akcentēja R korpusa nozīmīgākās telpas vietu (Dirveiks 2017).

Nemot vērā līdzšinējo arheoloģisko izrakumu rezultātus, jāsecina, ka nav pamata R. Malvesa pieņēmumam par sākotnējo kvadrāta veida iekšpagalmu. Joprojām paliek neskaidra R un Z korpusa savienojuma evolūcija. Iespējams, papildu informāciju sniegtu Z korpusa pagraba un pils pagalma ziemeļrietumu stūra pilna arheoloģiskā izpēte. Tas ļautu saprast R korpusa ziemeļu gala konstrukciju izmaiņas, jo ir pamats domāt, ka R korpus ir senāks. Turklāt atsegtās pagraba konstrukcijas ir vairāku pārbūvju rezultāts, par ko liecina sienu dublēšana un senāki pamati zem pirmo divu telpu starpsienām. R tornim tuvākā korpusa daļa ar divām istabām vismaz daļēji pārbūvēta torņa būvniecības laikā.

Plašākie un detalizētākie R korpusa pētījumi notika arheoloģes Z. Apalas vadītajos izrakumos (1974, 2002–2005). To laikā atrastas vismaz 118 būvdetaļas. Arheoloģisko izrakumu rezultātu interpretācija notiek pakāpeniski, un nākotnē tā turpināsies, bet jau tagad ir vērā ņemami rezultāti. Piemēram, ir identificētas akmens būvdetaļas, kas attiecas uz R un Z korpusu, izcelta informācija par telpu interjeru apdari u. c.

Lai gan ir veikti visaptveroši arheoloģiskie izrakumi, R korpusa apjoma teorētiska rekonstrukcija bija iespējama tikai ļoti hipotētiskā līmenī. Apkopojot visu pašlaik zināmo, izgatavota R korpusa iespējamā pagalma skata grafiska rekonstrukcija (13. att.). Tā domāta kā informatīvs palīgizstrādājums pils apmeklētājiem. Tas ir būtiski, jo šodien pagalma telpiskā uztvere ir ievērojami atšķirīga no tām sajūtām, kādas bija laikā, kad pastāvēja R un Z korpus ar galerijām, to balstiem un kāpnu piebūvēm – pils pagalmi bija vizuāli mazāks.

13. att. Skats Cēsu pils pagalmā uz rietumu korpusu 16. gadsimta pirmajā pusē. Hipotētiska rekonstrukcija, pamatojoties uz izpēti materiāliem

I. Dirveika zīmējums, 2023

PRIEKŠPILS RIETUMU TORNIS

2022. gadā bija iespējama detalizēta, ilgstoši drupu stāvoklī esošā priekšpils R torņa izpēte, jo to ietvēra sastatnes (Dirveiks 2022a). Tornis būvēts laikā, kad pastiprinātas pils aizsardzības spējas, uzceļot vairākus t. s. lielgabalu torņus. Viens no elementiem, kas apstiprina šo pieņēmumu, ir atslēgas formas šaujamlūkas, kas atrodamas arī kastelas Z tornī un pirmās priekšpils vārtu ēkai blakus esošajā t. s. Lademahera tornī.

Priekšpils R tornis celts pie jau esošā aizsargmūra. Nav zināms, kāds bija aizsargmūra posmu savienojums līdz torņa uzcelšanai, jo plānā tie nav viens otram pretī. Priekšpils R tornim bijuši vismaz četri stāvi un pagrabs. Otrā stāva telpai ziemeļu pusē ierīkota eja uz torņa ārpusē piebūvētu ateju, kas atradās ziemeļu aizsargsienas ārpusē. Trešā stāva telpa ir kvadrātiska, un tai bijusi mūra velve ar dekoratīvām akmens konsolēm, kā arī kamins dienvidrietumu stūrī. Pirmā stāva līmenī bijušas krusta formas šaujamlūkas. Tās nodrošināja gan horizontālo, gan vertikālo apšaudes lauku.

Atslēgas formas šaujamlūka konstatēta torņa apakšējā līmenī (analogi kā Cēsu pils Z tornī un Lademahera tornī), paredzēta smagākiem ugunsieročiem un horizontālai aizsardzībai. Torņa dienvidu pusē bijusi ēka, kuras pirmā stāva telpa pārsegta ar velvi. Kā hipotēze paliek pieņēmums, ka ēkai bijis arī otrais stāvs (pildrežģa konstrukcijā?), no kura pastāvējis savienojums ar torņa trešā stāva telpu.

Cēsu pils pirmās priekšpils R torņa būvēstures izziņas līmenis ir ierobežots daudzu konstrukciju zudumu dēļ, kā arī kultūrlānī aplēpto un pagaidām neiegūstamo artefaktu dēļ. Apkopotie rezultāti iezīmē turpmākus izpētes virzienus, piemēram, trešā stāva velves akmens konsoļu stilistisko ietekmju meklējumi, priekšpils R torņa iespējamās funkcijas noteikšana. Torņa arhitektūras izpratnei ļoti svarīga būtu arheoloģiskā izpēte pilsgrāvja nogāzē, kā arī torņa pirmā stāva un pagraba ieeju zonā.

Nozīmīgākā informācija iegūta 2025. gadā, kad pēc dendrohronoloģiskās analīzes rezultātiem noskaidrots, ka atejas durvju aizbīdņa vadulas dēļi izgatavoti no 1497. gada sākumā cirsta koka (Zunde 2025). Dēļi sienā iestrādāti torņa būvniecības laikā. Līdz ar to ir pamats uzskatīt, ka kopā ar Z torņa datējumu Cēsu pils galvenajai ēkai konstatēti divi lielgabalu torņi, kas celti mestra Pletenberga laikā 15. gadsimta 90. gados. Tas liek atkārtoti pievērsties vienai no Cēsu pils būvēstures izpētes tradicionālajām tēmām – “trīs vareniem, augstiem Pletenberga celtajiem torņiem”. Kā norādījis Cēsu pils vēstures pētnieks A. Dzenis, hronoloģiski vistuvākās ziņas par trīs torņu būvi Cēsis sniegtas Rīgas arhibīskapa sekretāra Bartolomeja Grēfentāla hronikā, kas sarakstīta 16. gadsimta vidū: “[Volters fon Pletenbergs] Cēsu pili (..) izrotāja ar trim jauniem torņiem, mūriem un bas-tejām.” (Dzenis 2014)

20. gadsimta beigās, pamatojoties uz arhitektūras formālo analīzi, nostiprinājās viedoklis, ka “trīs torņi” varētu būt Z tornis, priekšpils t. s. Lademahera tornis un priekšpils R tornis. Joprojām bija dažādi viedokļi par to, vai domāti pils torņi vai pilsētas mūra torņi, vai gan vieni, gan otri. Turklāt hroniku autori pilsētu un pili varēja uztvert kā kopēju cietoksni (Caune 1994, 113). Z torņa un priekšpils R torņu datējums ļauj tos ierindot starp hipotētiskajiem “Pletenberga torņiem”, un pirmo reizi tam ir zinātnisks pamatojums.

PRIEKŠPILS DIENVIDU SIENAS FRAGMENTS

Pils kompleksa atjaunošanas programmā uzmanība veltīta arī pirmās priekšpils sienai, kuras atsevišķiem posmiem ir dažādas saglabātības pakāpes (NKMP KMIC, 104850-III). Mūra daļas saglabājušās no 15.–17. gadsimta apbūves. Šajā vietā bijušas saimniecības ēkas, noliktavas un dzīvojamās ēkas.

Nozīmīga sienas daļa ir priekšpils pagalma dienvidu pusē. Ap 37 m garais mūra posms ir bijusi kādreizējās ēkas fasādes daļa. Pati ēka atradās aiz šī mūra, tagad privātipašumā esošā gruntsģabalā (Lielā Katrīnas iela 14). Mūra fragments bija vienīgā virs zemes esošā liecība par pirmās priekšpils dienvidu puses apbūvi ar neapšaubāmu vērtību pils ansambļa apbūves kopainā. Sienas arhitektūras izpēte bija daļa no konstrukciju kompleksu pētījuma, jo nākotnē būs nepieciešami plašāki arheoloģiskie izrakumi, kā arī pētījumi sienas dienvidu pusē, kas pieejama tikai daļēji (to aizsedz saimniecības ēka un zemes uzbērums). Izpētes darbu gaitā izdevās fiksēt sienā esošās ailas un to izmaiņas, mēģinot tās sagrupēt vismaz četros būvperiodos. Sienas ievērojamās sānsveres dēļ saskaņā ar atjaunošanas projektu bija paredzēts izbūvēt mūra kontrforsu. Diemžēl tieši šajā priekšpils apkārtmūra posmā notika lielākie dabiskie pils oriģinālās substances zudumi pēdējā pusgadsimta laikā. 2014. gada martā sienas centrālā daļa sabruka.

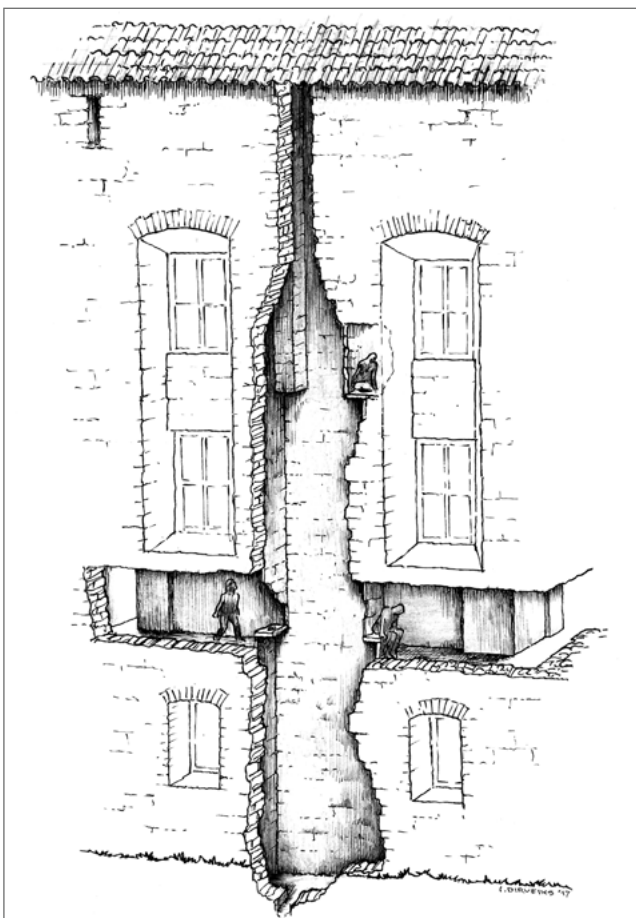

14. att. Priekšpils dienvidu sienas fragments 2014. gada februārī (A) un pēc sagrūšanas tā paša gada martā (B)

G. Kalniņa foto, 2014

CĒSU PILS TUALETES

Pētījumi par Cēsu pils būvēsturi nav tikai atsevišķu apjomu un konstrukciju analīze. Būves vēsture ietver arī dažādu ar viduslaiku dzīvesveidu saistītu tematiku. Latvijas arhitektūrā viduslaiku piļu tualetes ir salīdzinoši rets izpētes objekts, jo maz ir tādu piļu, kas vismaz daļēji saglabājušās, un vēl retāk tajās atrodamas tuaļu konstrukcijas. Pils labierīcību izpētei īpaša uzmanība tika veltīta 2018. gadā (Dirveiks 2018a). Senās tualetes allaž ir tūrisma apskates objektu lokā, bet arhitektūras pētniecībā tā ir pašsaprotama cilvēka mājokļa un ēkas daļa. Tuaļu esamība vai, gluži pretēji, trūkums pētniekiem ļauj spriest par objekta funkciju. Cēsu pils tualetes ir gan nozīmīgs viduslaiku sadzīves izpētes objekts, gan arhitektoniski un konstruktīvi unikālas. No Latvijas viduslaiku pilīm tieši Cēsīs ir saglabājies lielākais tuaļu skaits un tipoloģiska dažādība, kas saista pētnieku un pils apmeklētāju uzmanību. 15. un 16. gadsimtā Vācu ordeņa Livonijas mestra rezidencē Cēsīs bija tualetes ar dažādām komforta pakāpēm. Šahtas bija aprīkotas ar vēdināšanas kanāliem. Pils A korpusa divu līmeņu dzīvojamās istabas ar tualetēm ir telpiski un funkcionāli unikāls arhitektūras piemērs, kam līdzīga nav ne tikai Latvijā, bet visā Baltijā.

15. att. Austrumu korpusa tuaļu izvietojuma shēma. Domājams, ka atejas bedrei ārsienā ir izvads uz kādreizējo pils grāvja nogāzi. Pagaidām arheoloģiskā izpēte pie austrumu korpusa ārsienas un pašā šahtā nav veikta
I. Dirveika zīmējums, 2017

TELPU APKURES VEIDI CĒSU PILĪ

Viens no būtiskiem aspektiem Latvijas viduslaiku piļu vēstures izziņas procesā ir sadzīves apstākļu un mājokļa iekārtojuma izpēte. Baltijas jūras reģiona klimatiskajos apstākļos nozīmīga ikdienas dzīves daļa bija un joprojām ir rūpes par siltumu. Arheoloģiskajos izrakumos iegūtie dati ir apjomīgi. R korpusā atrastas divas siltgaisa apkures krāšņu pamatu vietas un grīdas plākšņu fragmenti. Cēsu pili arheologi ieguvuši ļoti lielu skaitu krāšņu podiņu. To forma un stilistika dod iespēju krāšņu tipu teorētiskai un, eventuāli, arī praktiskai rekonstrukcijai. Senākie līdz šim atrastie podiņi ļauj pieņemt, ka krāšņu iebūvēšana Cēsu pili sākusies 15. gadsimta beigās (Ose 2018, 83). Apjomīgā podiņu kolekcija būs plašs darba lauks pētniekiem nākotnē, tos vērtējot gan skaitliski, gan stratigrāfiski, meklējot eventuālo krāšņu komplektāciju un nosakot to nojaukšanas apstākļus (Ose 2018, 84). Tomēr konkrēta katras krāsns kādreizējā atrašanās vieta pili nav nosakāma. Piemēram, A korpusā pagaidām tikai hipotētiski noteikta siltgaisa krāsns atrašanās vieta.

Cēsu pils ir vienīgā arheoloģiski pētītā dzīvesvieta Latvijā, kur atrasti 16. gadsimta čuguna krāšņu fragmenti. Saglabājusies vesela krāsns korpusa plāksne ar heraldisku bareljefu un divi krāsns fragmenti (Lēgere 2017). Pieticīgais čuguna krāšņu fragmentu atradumu skaits ir nozīmīgs, pat unikāls fakts Latvijas viduslaiku piļu vēsturē.

Pētījumu laikā ir izdevies identificēt vairākas kamīnu un dūmkanālu vietas. Tas ļauj pilnveidot pils apjomu teorētiskās rekonstrukcijas. Uz neskaitāmu romantizētu attēlu fona iespējams iedomāties patiesībai mazliet tuvāku pils izskatu, proti, koniskās torņu jumtu "cepures" papildināt ar dūmeņiem. Piemēram, R un Z tornim tie bijuši katram divi.

Cēsu pili krāsns piebūvēja pie dūmkanāliem, kas lielākoties bija izbūvēti jau esošiem kamīniem. Savukārt kamīnus pielāgoja kā krāšņu kurināšanas kameras vai nojauca, lai telpas stūrī iebūvētu krāsni. Tādējādi līdz mūsdienām saglabājušās tikai kamīnu vietas bez dūmtveriem. 20. un 21. gadsimtā veiktajos pētījumos ir gūts priekšstats par apkures ierīču izvietojumu un tipoloģiju. Iegūtā informācija kalpos teorētiskām rekonstrukcijām un Cēsu pils vēstures turpmākai izpētei (Dirveiks 2020).

16. att. Vairākas desmitgades kādā nišā starp Cēsu muzeja ekspozīciju zālēm pieslietas "dzelzs durvis". Patiesībā tā ir Baltijas mērogā unikāla 16. gadsimta čuguna krāsns plāksne
I. Dirveika foto, 2006; J. Viksnas foto, 2014

AKMENS BŪVDETAĻAS

Pilsdrupas ir sava veida arhitektūras drupas. Uzmanīgs vērotājs drupās saskatīs daudzus būvelementus, kam sākotnēji bijusi konstruktīva un mākslinieciska nozīme. Pētniecībā šīm detaļām vai to fragmentiem ir ārkārtīgi svarīga informatīva nozīme. Tās ļauj teorētiski un praktiski rekonstruēt vēsturisku ēku. Virs zemes esošie elementi ir apdraudēti, jo nereti tie pazūd pilsdrupu materiāla atkārtotai izmantošanai kādās būvēs citviet. Paliek kultūrlānī esošās būvdetaļas, kuras atrod arheologi.

Pirmie, kas vērsa uzmanību uz Cēsu pils akmens būvdetaļām, bija Reinholds Guleke un Karls fon Lēviss of Menārs, publicējot dažu elementu uzmērījumus. Līdz ar plašajiem arheoloģiskajiem izrakumiem atrasto būvdetaļu skaits ievērojami pieauga. Kopš 1974. gada tās tika fotografētas (Valerians Šaicāns) un precīzi uzmērītas (Ilgonis Stukmanis, Dace Ķibilda). Atsevišķas būvdetaļas centās sistematizēt un grupēt, piemēram, logu akmens aplodas. No 2002. līdz 2005. gadam notika R korpusa arheoloģiskā izpēte, kuras laikā tika atrastas vismaz 118 akmens būvdetaļas, izgatavotas gan no dolomīta, gan no šūnakmens. No tām pārlicinoši lielākā daļa ir profilēti velvju šķirējarku akmeņi. Arhitektūras pētījumu laikā fiksētas visas būvdetaļas, kas vēl atrodas pils sienās, bet nav iepriekš

17. att. Dažādās vietās Cēsu pili atrastās akmens detaļas ar profilētu šķautni, domājams, nosegušas pagalma galerijas sienas virspusi

J. Viksnas foto, 2025; I. Dirveika zīmējums, 2025

izceltas. Piemēram, pagalma galerijas kādreizējo jumtu balstošas akmens konsoles, šaujamlūkas akmens fragments D torņa fasādē, kādas platformas rūpīgi apstrādāti akmens kvadri D korpusa pagalma sienā.

Kopš 2021. gada darbs ar Cēsu pils būvdetaļām notiek augstākā pētnieciskā līmenī, vēršot uzmanību gan uz izgatavošanas tehnoloģijām, gan uz apdares fragmentiem (liecības par interjeru). 2021. gadā Artūrs Lapiņš un Ieva Marta sagatavoja Cēsu pils vēsturiskās apdares konservācijas programmu, kurā iekļauti arī R korpusā atrastie šķirējarku un velvju ribu akmeņi. Kopš tā laika ir ievērojami uzlaboti būvdetaļu glabāšanas apstākļi, vērtīgākie eksemplāri ir konservēti un eksponēti. Ir izveidots publiski pieejams būvdetaļu digitāls katalogs (*arheo.cesis.lv*). Daudzu būvelementu nozīmei atrasts vismaz teorētisks skaidrojums. Detalizēti būvelementu pētījumi apkopoti dažās publikācijās. Piemēram, būvpētnieks Juris Zviedrāns veicis logu aplodu izpēti (Zviedrāns 2024). Darbs ar Cēsu pils būvdetaļām pēc gadsimta ceturkšņa realizējies ekspozīcijā – lapidārijā, kam ir atvēlēts Z tornis. Ekspozīcijas sagatavošanas darbu laikā ir veikta daudzu būvdetaļu konservācija (Edgars Purviņš). Ekspozīcijā ir izvietoti šī raksta autora sagatavoti būvelementu rekonstrukcijas zīmējumi, kas apmeklētājam palīdz ieraudzīt atsevišķa neliela “akmens gabala” sākotnējo atrašanās vietu un izprast detaļas patieso nozīmi.

18. att. Divi no iespējamiem 1980. gadā atrastās akmens detaļas sākotnējās iebūves vietas variantiem – arkatūra (A) un kamīna sānu malas nobeigums (B)

J. Viksnas foto, 2025; I. Dirveika zīmējumi, 2025

2. tab. Raksta autora veiktie arhitektoniskās izpētes darbi Cēsu pili laikā no 2002. līdz 2024. gadam

Gads	Nosaukums	Pieejams
2002	Cēsu pilsdrupu arhitektoniski mākslinieciskā inventarizācija	NKMP KMIC, 59526-III
2003	Austrumu korpusa ziemeļu daļas arhitektoniskā izpēte	NKMP KMIC, 61325-III
2006	Rietumu torņa “Mestra zāles” arhitektoniski mākslinieciskā izpēte	NKMP KMIC, 74977-III
2007	Dienvidu korpusa ieejas vārtu apsekošana	NKMP KMIC, 81806-III
2008	Rietumu torņa “Mestra zāles” apdares arhitektoniski mākslinieciskā izpēte	NKMP KMIC, 86056-III
2008	Austrumu un dienvidu korpusa pagalma fasāžu un rietumu korpusa ziemeļu pagraba arhitektoniskā apsekošana	NKMP KMIC, 87085-III
2012	Priekšpils dienvidu korpusa dienvidu sienas fragmenta arhitektoniskā inventarizācija	NKMP KMIC, 104850-III
2013	Rietumu korpusa teorētiskā rekonstrukcija (pēc arheoloģiskajos izrakumos atrastajām būvdetaļām)	CM ZA 4492
2013	Dienvidu torņa un austrumu korpusa dienvidu sienas arhitektoniski mākslinieciskā inventarizācija	CM ZA 4989
2015	Rietumu torņa arhitektoniski mākslinieciskā inventarizācija	NKMP KMIC, 1183743II
2018	Dienvidu torņa fasāžu arhitektoniski mākslinieciskā inventarizācija	CM ZA 4987
2018	Austrumu korpusa remtera daļas arhitektoniski mākslinieciskā inventarizācija	CM ZA 4988
2018	Rietumu torņa arhitektoniski mākslinieciskā inventarizācija	NKMP KMIC, 118374-3III
2018	Cēsu ordeņpils tualetes	Cēsu pils raksti II. 57.–72. lpp.
2020	Telpu apkures veidi Cēsu viduslaiku pili	Cēsu pils raksti III. 41.–60. lpp.
2022	Pirmās priekšpils rietumu torņa arhitektoniski mākslinieciskā izpēte	CM ZA 4984
2022	Cēsu pils dienvidu torņa arhitektūra	Cēsu pils raksti IV. 72.–117. lpp.
2024	Ziemeļu torņa arhitektoniski mākslinieciskā izpēte	CM ZA 4985

EPILOGS

Šis pārskats par Cēsu pils arhitektūras pētījumiem ir būvvēstures arhitektoniski mākslinieciskās izpētes darba procesa atainojums. Acīmredzami, ka objekta patiesai un padziļinātai izpratnei nepieciešams analizēt un apvienot visdažādāko starpdisciplināro pētījumu rezultātus. Ir gandarījums, ka pēdējās desmitgadēs ir nostiprinājusies cieša sadarbība starp divām būtiskām būvvēstures pētījumu disciplinām, kas informāciju iegūst nepastarpināti objektā, – tās ir arheoloģiskā un arhitektoniskā izpēte. Nākotnē tas sekmēs arheoloģiski atrasto būves elementu precīzāku dokumentēšanu (Lapiņš 2020, 30). Strādājot ar katru atsevišķu pils daļu, to nākas aplūkot kontekstā ar pārējo pils ansambli. Šajā periodā pils virszemes daļu arhitektūras izpēte lielā mērā ir beigusies. Līdz šim nezināmi vēstures dokumenti tiek atrasti reti. Tādēļ jaunus, nozīmīgus rezultātus var dot tikai arheoloģiskie izrakumi. Un tomēr ir iespējami tālāki soļi, kas balstās uz empīrisku pieredzi un loģiku. To pierāda 2024. gadā būvpētnieka Jura Zviedrāna sāktā Z un R korpusa arheoloģiskā materiāla (akmens detaļu) analīze, kas devusi pārsteidzošus rezultātus par mūsdienās faktiski zudušu apjomu interjeru un telpisko struktūru. Iepriekš minēti daudzi nesaprotami un neskaidri Cēsu pils būvvēstures jautājumi. Varbūt kāds tiks atrisināts jau drīz pēc šī raksta publicēšanas, cits – nekad. Tāds ir vēstures izziņas process. Ir būtiski zināmo un nezināmo apzināties. Cēsu pils D torņa izpēte apstiprina jau agrāk konstatēto – pils atsevišķu daļu precīzs celtniecības laiks joprojām ir grūti nosakāms, taču, apvienojot dažādas izpētes disciplīnas, iespējams iegūt arvien ticamākus rezultātus.

20. gadsimta otrajā pusē atsevišķu objektu arhitektūras pētniecības procesu varētu nosacīti apzīmēt kā fragmentētu, noslēgtu, proti, pētījums it kā pretendēja uz pabeigtu rezultātu. Kopš 20. gadsimta 90. gadiem mainījās ekonomiskā situācija un praktiskās darbības intensitāte – būvdarbi un ar tiem saistītā pētniecība – objektā daudzkārt pieauga. Daudzviet pētījumi bija tikai lokāli un veikti īsā laika periodā. Citviet atjaunošanas darbi tā arī netika veikti vai apstājās un varēja atsākties tikai pēc vairākām desmitgadēm. Ir parādījies pētījumu veids, ko sauc par iepriekšējās izpētes rezultātu “aktualizāciju”. Šī raksta autoram arī pašam nācies atgriezties senāk pētītos objektos pēc ilgāka laika, kad uzkrāta lielāka pieredze un ir iespējams labot un pārskatīt paša iepriekš izvirzītos secinājumus un hipotēzes. Šādos apstākļos atsevišķs pētījums nereti vairs nepretendē uz pabeigtību. Tādēļ tiem, kas nākotnē izmantos šodienas pārskatus par kādu objektu, būtu vēlams orientēties uz hronoloģiski vēlāk sagatavotajiem.

Gadsimta ceturksnis ir pietiekami ilgs laika periods, lai kāda apjomīga vēsturiskās arhitektūras objekta pētniecība savā izziņas procesā vērā ņemami pavirzītos uz priekšu. Ir zinātniski pierādīta informācija, ir hipotēzes, un vēl vairāk ir nezināmā, kas vēstures izpētē ir dabiska darba gaita. Pat ja daudzi šodien šķietami pamatotie secinājumi nākotnē izrādīsies kļūdaini, ir radīta jauna Cēsu pils vēstures paradigma, jauns pamats, no kura iet tālāk nākamajiem pētniekiem. Un tas bija iespējams, sadarbojoties dažādu nozaru zinātniekiem un praktiķiem.

AVOTI UN LITERATŪRA

- Apala 1985 – *Apala Z.* Pārskats par 1985. gada arheoloģiskajiem izrakumiem Cēsu mūra pili. Glabājas LU LVI AMK, inv. Nr. VIAA: 512
- Bergholde-Volfa/Hermanis 2022 – *Bergholde-Volfa A., Hermanis K.* Reprezentācijas un dzīvojamās telpas Cēsu pili 15. un 16. gadsimtā // *Cēsu pils raksti IV.* – Cēsis, 2022. 45.–71. lpp.
- Dirveiks 2002 – *Dirveiks I.* Cēsu viduslaiku pilsdrupu arhitektoniski mākslinieciskā inventarizācija. – 2002. Glabājas CM, inv. Nr. CM ZA 2908
- Dirveiks 2005 – *Dirveiks I.* Cēsu Jaunā pils. Ieskats būvvēsturē // *Cēsu un Vidzemes novada vēsture III.* – Cēsis, 2005. 131.–154. lpp.
- Dirveiks 2011 – *Dirveiks I.* Jauni atklājumi par Cēsu ordeņpils rietumu torņa mestra istabu // *Latvijas viduslaiku pils VII.* – Rīga, 2011. 383.–413. lpp.
- Dirveiks 2017 – *Dirveiks I.* Cēsu pils rietumu korpusa teorētiskā rekonstrukcija // *Cēsu pils raksti I.* – Cēsis, 2017. 33.–57. lpp.
- Dirveiks 2018a – *Dirveiks I.* Cēsu ordeņpils tualetes // *Cēsu pils raksti II.* – Cēsis, 2018. 57.–73. lpp.
- Dirveiks 2018b – *Dirveiks I.* Cēsu viduslaiku pils rietumu tornis. Arhitektoniski mākslinieciskā inventarizācija. – 2018. Glabājas NKMP KMIC, inv. Nr. 118374-3III
- Dirveiks 2020 – *Dirveiks I.* Telpu apkures veidi Cēsu viduslaiku pili // *Cēsu pils raksti III.* – Cēsis, 2020. 41.–59. lpp.
- Dirveiks 2022b – *Dirveiks I.* Cēsu pils dienvidu torņa arhitektūra // *Cēsu pils raksti IV.* – Cēsis, 2022. 73.–117. lpp.
- Durdiks 2010 – *Durdiks T.* Vēlo viduslaiku aizsardzības sistēma Bauskas pili // *Latvijas viduslaiku pils VI.* – Rīga, 2010. 95.–103. lpp.
- Dzenis 2014 – *Dzenis A.* Cēsu pils vēsture. Cēsis, 2014. Pieejams: www.pilsvesture.cesis.lv
- Dzenis 2018 – *Dzenis A.* Cēsu pils 1688. gada inventarizācijas protokols // *Cēsu pils raksti II.* – Cēsis, 2018. 211.–227. lpp.

- Dzenis 2020 – *Dzenis A.* Cēsu pils poļu un zviedru valdīšanas laikā // *Cēsu pils raksti III.* – Cēsis, 2020. 9.–28. lpp.
- Grosmane 2004 – *Grosmane E.* No Baltijas arhitekta Vilhelma Bokslafa darba “Ieguldījums pieminēkļu kopšanā” par senajām Rīgas un Tērbatas baznīcām // *Mākslas Vēsture un Teorija.* – 2004. Nr. 3, 47.–57. lpp.
- Kalniņš 2014 – *Kalniņš G.* Cēsu pils. – Cēsis, 2014
- Kalniņš 2017 – *Kalniņš G.* Cēsu pils ilustrētā vēsture. – Cēsis, 2017
- Lapiņš 2017 – *Lapiņš A.* Durvis un logi Cēsu pils arheoloģiskajā materiālā // *Cēsu pils raksti I.* – Cēsis, 2017. 59.–83. lpp.
- Lapiņš 2018 – *Lapiņš A.* Cēsu pils aizsardzības spējas 16. gadsimta pirmajā pusē // *Cēsu pils raksti II.* – Cēsis, 2018. 37.–55. lpp.
- Lapiņš 2020 – *Lapiņš A.* Viduslaiku būvkeramika Cēsu pili // *Cēsu pils raksti III.* – Cēsis, 2020. 29.–40. lpp.
- Malvess 2005 – *Malvess R.* Ordeņa Cēsu pils rekonstrukcijas problēmas. Vēsturiskās izpētes materiāli // *Cēsu un Vidzemes novada vēsture III.* – Cēsis, 2005. 173.–222. lpp.
- Ose 2010 – *Ose I.* Latvijas viduslaiku pīļu pārbūves pēc uguns šaujamo ieroču ieviešanas // *Latvijas viduslaiku pils VI.* – Rīga, 2010. 8.–40. lpp
- Ose 2018 – *Ose I.* Dažas atziņas par Cēsu pils 15. gadsimta beigu–18. gadsimta krāsns keramiku // *Cēsu pils raksti I.* – Cēsis, 2018. 73.–93. lpp.
- Revīzija 1590 – Cēsu pils 1590. gada revīzija // *Latvijas viduslaiku pils VII.* – Rīga, 2011. 435.–446. lpp.
- Tuulse 1942 – *Tuulse A.* Die Burgen in Estland und Lettland. – Dorpat, 1942
- Zunde 2025 – *Zunde M.* Cēsu pils vēsturiskās koka konstrukcijas un to dendrohronoloģiskās datēšanas līdzšinējie rezultāti // *Cēsu pils raksti VI.* – Cēsis, 2025. 173.–195. lpp.
- Zviedrāns 2024 – *Zviedrāns J.* Cēsu pils logi 14.–16. gadsimtā // *Cēsu pils raksti V.* – Cēsis, 2024. 9.–29. lpp.

UDK 904(474.3)

Cēsu pils raksti VI

Sastādītājs, atbildīgais redaktors *Gundars Kalniņš*
Korektori *Jānis Kulmanis* un *Ieva Zarakovska*
Tehniskā redaktore *Elita Egle*
Māksliniece un maketētāja *Anda Nordena*

Izdevums sagatavots ar
Valsts kultūrkapitāla fonda
finansiālu atbalstu

ISBN 978-9934-9257-1-9

© Rakstu autori, 2025
© Cēsu muzejs, 2025

Izdevējs *Cēsu muzejs*
Iespiests *SIA “Dardedze hologrāfija”*